

МИГРАЦИЯТА НА СИМВОЛИТЕ¹

Йожен Гобле д'Алвиела

(Превод от английски: Светлана Неделчева)

THE MIGRATION OF SYMBOLS

Eugène Goblet d'Alviella

(Translation from English: Svetlana Nedelcheva, Shumen University, Bulgaria)

ГЛАВА I

ЗА ОБЩИТЕ СИМВОЛИ НА РАЗЛИЧНИТЕ НАРОДИ

Същност на определени изображения в символизма на различните народи. – За спонтанните съвпадения в значението на символите. – Кръстът извън Християнството. – Кръстът *potencee* на Св. Антоний. – Битката между орела и змията. – Лекотата, с която символите се предават от народ на народ. – Основни причини за тяхното разпространение. – Сложността и индивидуалността на идентичните символи като довод за общия им произход. – *Triscele*. – Двуглавият орел. – Ръката на Провидението. – Информация, предоставена от тъждествеността на значение и употреба. – Цветето лотос.

На пръв поглед разнообразието от символи изглежда безгранично като комбинациите в човешкото въображение. Нерядко обаче откриваме едни и същи символични фигури у най-отдалечените народи. Тези съвпадения едва ли могат да се обяснят със случайността подобно комбинациите на калейдоскопа. Освен в случаите на символи, открити сред народи от една и съща раса, които впоследствие биха могли да са отнесли от общата люлка определени символистични елементи, има само две възможни решения: или тези аналогични образи са създадени независимо, по закона на човешкия ум, или са преминали от една държава в друга като заемки.

Съществува толкова естествен символизъм в определени предмети или сечива, характерни за каменната епоха, който не принадлежи на

¹ Граф Йожен Гобле д'Алвиела (1846 – 1925 г.) е историк, юрист и политик. Той е първият професор по история на религиите в Свободния университет в Брюксел, на който е ректор от 1896 до 1898 г. „Миграцията на символите“ е най-известното му произведение. Предложеният текст е пълен превод на Първа глава от книгата на Д'Алвиела „Миграцията на символите“, публикувана през 1894 г. Преводът е направен по изданието *The Migration of Symbols by the Count Eugène Goblet d'Alviella*. Westminster: Archibald Constable and Co. 1894. pp. 11-31.

конкретен регион или раса, а представлява типична черта на човечеството в определена фаза от неговото развитие.

Към тази категория например принадлежат изображенията на слънцето като диск или лице с лъчи, на луната като сърп, на въздуха чрез птици, на водата чрез риби или чрез вълнообразна линия и т.н. Може би към тези аналогии трябва да се добавят някои по-сложни като символизирането на различните фази от човешкото съществуване с живота на дървото, на съзидателните сили на природата – с фалическите емблеми; божествените триади и изобщо всяка тройна комбинация, съставена от равнопоставени елементи, може да бъде изобразена като равностранен триъгълник и накрая – четирите основни посоки на света могат да бъдат представени с кръста.

Какви ли не теории са построени на основата на съществуването на равностранния кръст като обект на благоговение сред почти всички народи от Стария и Новия свят! През последните години православните автори с основание протестират срещу твърдението, че кръстът на християните има езически произход, защото по-ранните вероизповедания са включвали кръстовидни знаци в символиката си. Същото възражение би могло да се повдигне към онези, които търсят християнско проникване в някои други религии под предлог, че те притежават знака на изкуплението.

Когато испанците завземат Централна Америка, те откриват в местните храмове истински кръстове, които са били считани понякога за символ на божеството, всяващо едновременно ужас и благодат – Тлалок, понякога за символ на героя на цивилизацията (*културен герой* (бел. прев.), светлокож и с брада – Кетцакоатл, за когото традицията посочва, че е дошъл от Изтока. Това ги води до заключението, че кръстът е достигнал до толтеките заедно с християнските мисии, от които се е загубила всякаква следа. И тъй като легендите винаги се свързват с име, испанците отдават тази чест на Св. Тома, легендарния апостол на всички Индии. Въпреки че това предположение отново намери привърженици на неотдавнашните конгреси на американистите, то може да се счита за необратимо компрометирано. Без вероятност за по-нататъшни съмнения се установи, че кръстът на Предколумбова Америка е вид карта с компас и представлява четирите посоки, откъдето идва дъждът, или по-скоро четирите основни вятъра, които предизвикват дъжд, и по този начин се превръща в символ на бог Тлалок, повелителя на небесните води, и накрая – на митичната личност, известна под името Кетцакоатл².

² Albert Reville, *Religions du Mexique, de l'Amérique centrale et du Pérou*. Paris, 1885. Изглежда, че в Южна Америка кръстът е свързан с вятъра. Белгийският пътешественик Петеркен (M. E. Peterken) разказва, че в Аржентинската република е видял монолит във формата на латинския кръст, наречен от местните "Баща на четирите вятъра" (*Конгрес на американистите*, 1877 г., Париж и Люксембург, 1888 г. Том i. с. 57.) В Северна Америка кръстът символизира и слънцето, и небето. Според г-жа Мъррей Ейнсли (Murtagh Aynsley, *Transactions of the Quatuor Coronati*, vol v. p. 82) за индианците от племето на черноногите той представя "старец, изложен на слънцето, който управлява ветровете".

Фиг. 1. Идеограма на Ану

(Rawlinson, *Western Asia Inscriptions*, vol. ii. pl. 48, fig. 30)

Подобен начин на мислене е довел асирийците до представянето на техния бог на небето Ану под формата на равностранен кръст. Идеограмата на този бог се формира от четири кръстовидни знака, които излъчват светлина под прав ъгъл от кръг или ромб. По този начин слънцето е изобразявано в клинообразните надписи. Та нали то не е наистина на небето, а навсякъде около нас, където блести светлината?

Трябва да се отбележи, че за самите асирийци равностранният кръст като обозначаващ основните посоки на разпространение на светлината става също символ на слънцето и следователно на бога, който го управлява. Същото е и при халдейците, индусите, гърците, персите, а може би и при галите и древните цивилизатори на Северна Америка (фигура 2).

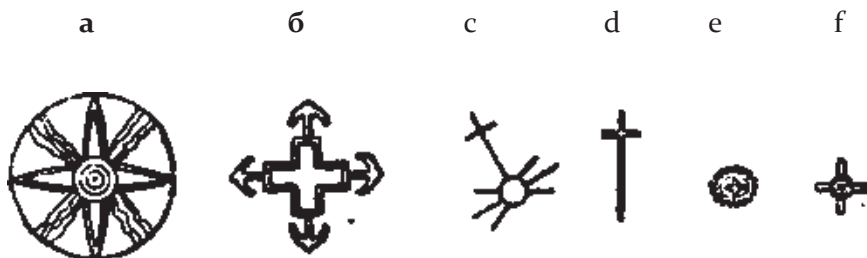

Fig. 2. Соларни кръстове

(Solar crosses)³

В Китай равностранният кръст, вписан в квадрат , представлява земята и според г-н Самюел Бийл съществува предание, че “Господ е направил земята във формата на кръст.”⁴

³ а. В диск на асирийски барелефи. J. Menant, *Pierres gravies de la Hauts-Asie*, Paris, 1886, vol ii. p. 71. – б. Редуващ се с диск с лъчи върху древни индийски монети. А. Cunningham, *The Bhilsa Topes*, pl. xxxi., фиг. 8 и 9. – с. Закачане на слънчевия диск на въртележка от Троя. Schliemann, *Ilios, ville et pays des Troyens*, Paris, 1885, No. 1954. – d. Скиптър в ръката на Аполон на монета на Галиен. В. Duruy, *Histoire des Romains*, Paris, 1885, vol. viii. c. 42. – е. В митраитична сцена върху гравирани камък. Lajard, *Introduction à l'étude du culte de Mithra, Atlas*, pl. cii., фиг. 7. – f. Над лъв на галска монета. Ed. Flouest, *Deux stèles de Laroire*, Paris, 1885, pl. xvii. – За американския слънчев кръст вж. фиг. 29. – кръстът е гравирани върху черупка на мида, намерена в могили на Мисисипи.

⁴ *The Indian Antiquary*, 1880, p. 67 и следващите.

Египетското писмо използва сред своите знаци гръцкия и дори латинския кръст. Във връзка с това в неотдавнашна статия на абат Ансо откриваме характерен пример за лекотата, с която човек може да се отклони при идентификацията на символите, ако се задоволи просто с повърхностната прилика. На известния камък Дамиета гръцките думи *Птолемей Спасителят* са предадени с демотичните знаци, образуващи еквивалента на *Птолемей*, последвани от знака †, от което авторът заключава, че тъй като терминът *Спасител* е предаден с кръст, този знак при египтяните е алузия за бъдещото идване на Изкупителя⁵. За нещастие, за тази гениална интерпретация г-н Арлез, който се стреми да опровергае статията на г-н Ансо, посочва, че в демотиката този знак е най-простата форма на йероглиф, представляващ чук или обикновен инструмент, най-често използван за изразяване на идеята за смилане, отмъщение и за подсилване на “Мелачката”. *Отмъстителят* не е необичаен епитет на бог Хор и на някои други богове⁶.

Фиг. 3. Йероглифът на чука

(E. Coemans, *Manuel de langue égyptienne*, p. 47, § xviii)

Дори при наличието на аналогия на значението, комбинирана с прилика на форми, добре е да погледнем два пъти, преди да идентифицираме символите. Кръстът на Св. Антоний (*croix potencée*, буквално ‘кръст бесило’) Т е открит с почти същото символично значение в Палестина, в Галия, в Древна Германия, в християнските катакомби и сред архаичното население на Централна Америка. Сред финикийците и близките им народи това е знак, известен с името *tau*. От един често цитиран пасаж в Езекиил⁷ научаваме, че той е считан за белег на живот и здраве. Сред келтите и древните германци това е представянето на небесния двуглав дървен чук, който е бил инструмент на живота и плодородието. Сред ранните християни това е форма, която понякога се дава на Христовия кръст, наричан *Дърво на живота*⁸. В Централна Америка, където според г-н Албер Ревий кръстът е назван *Дървото на изобилието*⁹, той приема формата на *tau*.

⁵ *Le culte de la croix avant Jésus-Christ*, във френското списание *Le Correspondant* от 25 октомври, 1889 г.

⁶ *Le culte de la croix avant le christianisme*, в *La Science catholique* от 15 февруари, 1890 г., с. 163.

⁷ Ezek. ix. 4-6.

⁸ A. de Gubernatis, *Mythologie des Plantes*. Paris, 1878, vol. i., p. 6.

⁹ *Religions du Mexique*, etc., p. 91.

Трябвали да направим заключението, че всички тези кръстове *бесило* имат един и същ произход и една и съща цел? Това би било прибързано заключение. Символичната значимост на *tau* се обяснява с приликата с *Ключа на живота* или *сгix ansata* в Египет, толкова разпространен в цяла Западна Азия. Двойният чук на Тор и на Таран е символ на светкавицата и по тази причина не може да не представлява жителните сили на бурята според традицията на индоевропейските народи.¹⁰

По същия начин, ако в Предколумбова Америка кръстът става емблема на плодородието, то е, както видяхме, защото представлява бога на дъжда. Що се отнася до ранните християни, ако те са направили от Кръста символ на живота, това е изключително в духовния смисъл; и ако понякога му придават формата на *patibulum*, това се дължи на факта, че такъв инструмент е бил използван сред римляните в наказанието чрез разпъване.

В митологията на примитивните народи съревнованието между небето или слънцето и облаците често се представя като борба между орел и змия. Тази тема е била третирана неведнъж в древното изкуство.¹¹ Още в епохата на Омир орелът се е превърнал в символ на победата, защото в “Илиада” се казва, че троянците са били на път да се откажат от нападението над гръцките владения, когато видели да се издига орел със змия в ноктите си, ранен от плячката си.¹² Днес според традицията на ацтеките се смята, че основаването на Мексико е било разрешено заради появата на орел, кацнал на агава, с крила, протегнати към изгряващото слънце, който държи змия в ноктите си.¹³ Първите завоеватели на Мексико виждат в него емблема на бъдещото величие и до днес този знак се намира в герба на столицата. И все пак е малко вероятно ацтеките да са прочели Омир.

От друга страна, лекотата, с която са заимствани символите, е безспорна. Представени в обикновените продукти на индустрията, любими теми за художниците, те непрестанно преминават от една страна в друга с търговски стоки и орнаменти; доказателство представляват екземплярите на индуски, китайски и японски символизъм и на изобразителното изкуство, които са проникнали сред нас с вазите, тъканите и всички особености на Далечния Изток. Центровете на художествената култура винаги са били цел на символичен експорт. Не са ли открити дори сред “съкровищата” на нашите средновековни църкви, от една страна, и сред китайските и

¹⁰ A. Kuhn, *Herabkunft des Feuers*. Berlin, 1889. — Германско поверие, свързано с Карл Слепи, показва до каква степен старите езически вярвания са се слели в човешкото въображение с догмите на християнството. За да обясни мистерията на зачеването си, Дева Мария казва, че “Смит отгоре” е хвърлил чука в гърдите ѝ (*Antiquary*, 1884, p. 200.).

¹¹ Особено върху монетите на Елис (Barclay V. Head, *Historia Numorum*, p. 353).

¹² *Iliad*, книга xii., 1. 200.

¹³ Alb. Reville, *Religions du Mexique*, etc., p. 29.

японските храмове, от друга, шедеври на сасанското изкуство, които сами възпроизвеждат символите на класическото езичество?¹⁴

В по-стари времена войниците, моряците и пътниците от всяка професия никога не са напускали дома, без да вземат със себе си под една или друга форма своите символи и богове, като по този начин са ги разпространили в отдалечени земи, връщайки в замяна обратно други от чужбина. Робството, широко разпространено в древния свят, също благоприятства внасянето на символи чрез безбройните пленници, които войната или пиратството довеждат от най-отдалечените региони, без да ги лишават от спомена за боговете и обектите на тяхното преклонение. И накрая, монетите винаги са успявали да разпространяват на огромни разстояния символите на народите, които са ги пускали в обращение. Галските монети не са нищо друго освен фалшификати на гръцките монети на Филип или Александър и дори в надгробните могили в Скандинавия са открити местни монети, които грубо наподобяват монетната система на Бактрия.¹⁵

Сега нищо не е толкова заразно като символите, освен може би суеверията - това се подсилва още повече, когато се съчетават, тъй като те обикновено принадлежат на древни народи, които не приемат символ, без да му придадат стойност на талисман. Дори и днес има туристи, които се връщат от Неапол с коралов рог, закачен на гривната или на верижката на часовника. Наистина ли вярват, че са намерили пазител срещу злото око в този оцелял в Италия стар символ на халдейците? За много от тях със сигурност това изразява само любопитството към нещо местно, дрънкулка, сувенир от пътуването. Но има някои, които са се оставили да бъдат повлияни, дори несъзнателно, от неаполитанското суеверие. "Това не може да навреди, а може да направи добро" – биха отговорили те, като имитират някои комарджии, когато им се подиграват за техните *фетиши*.

Тук имаме един аргумент, който е почти универсален сред политеистичните народи, където всеки смята, че е безопасно да отдаде почит не само на собствените си богове, но и на тези на други хора и дори на неизвестни божества, защото никога не знаем от кого можем да имаме нужда на този свят или на другия. Египетските *скарабеи* са открити с хиляди от Месопотамия до Сардиния – навсякъде, където са прониквали армиите на фараоните или корабите на финикийците. Навсякъде и в тези географски ширини са намерени местни *скарабеи*, имитиращи тези в Египет и възпроизвеждащи с повече или по-малка точност символите, които гравьорите от долината на Нил показват толкова изобилно от плоската страна на тези амулети. Така отново, много преди разпространението на

¹⁴ Louis Gonse, *L'Art japonais*, p. 143, обръща внимание на сасанска ваза, декорирана с крилати коне, напомнящи гръцкия Пегас сред съкровищата в храма на Хориуджи в Нара.

¹⁵ С. А. Holmboe, *Traces de bouddhisme en Norvgtge*. Paris, 1857, p. 30 и следващите.

монетите, керамичните съдове, бижутата, статуите на Гърция и на Етрурия снабдяват Централна и Западна Европа с божествени форми и символични фигури.

Има ли някакви индикации, които да ни позволят да определим дали аналогичните символи са произведени самостоятелно, или са произлезли от един и същ източник?

Сложността и особеностите на формите, когато те надхвърлят определени граници, могат да оправдаят второто от тези предположения.

Можем да допуснем, че в желанието да символизират силата или дейността на свръхчовеците, египтяните, ацтеките, индусите и китайците поотделно са решили да обогатят с няколко чифта ръце и крака или дори с няколко глави определени изображения на своите свръхчовешки същества.¹⁶ Но тази хипотеза за независим произход не издържа, когато например виждаме както на древните монети на Ликия, така и на феодалния герб на остров Ман фигура, която е толкова точна, колкото *triscele* или *triquetra* – с трите крака, съединени в бедрото, които започват от една централна точка.

Фиг. 4. *Triscele* върху щита на Енцелад

(De Witte and Lenormant. *Monuments Ceramographiques*, vol. i, pl. viii)

Не ни остава нищо друго, освен да се запитаме как този древен слънчев символ може да е преминал от една страна в друга. Междинният етап вероятно може да се намери в Сицилия, където *triscele* се използва в монетите от времето на Агатокул, за да символизира конфигурацията на острова с трите носа.

Тъй като остров Ман също представя тази географска особеност, много е възможно в началото на Средните векове един нормандски барон или дори кръстоносец, или просто авантюрист, завръщайки се у дома след пребиваване в Сицилия – освен че за да се подчини на епохата, е сложил

¹⁶ Капитан Бекър веднъж видял в Централна Африка идол с много глави; обяснили му, че *фетишът* е в състояние да открие по-добре престъпниците. *La vie en Afrique*, Brussels, 1888, vol. II. с. 304.

шпори – да е пренесъл в родната си страна символ, който все още живее в класическите традиции на Древна Тринакрия.¹⁷

От старата германска империя сме запознати с двуглавия орел, който все още се изобразява върху гербовете в Австрия и Русия. Каква е изненадата на английските пътешественици Барт и Хамилтън, когато в изучаването на Мала Азия преди около петдесет години откриват двуглав орел от същия тип, изваян в религиозните сцени на барелефите на птерианците, датиращи от времето на хетейската цивилизация!

Фиг. 5. Барелеф на Еюк

(Perrot and Chipiez. *L'Art dans l'antiquite*, Том iv., фиг. 343)

Трудно е да се признае, че в две страни е възникнало спонтанно такова идентично представяне на орела, което противоречи на законите на природата. Дьо Лонперие е разрешил загадката, като ни напомня, че около 1345 година орелът с две глави заменя този с една на гербовете в Западната империя. Изглежда, че фламандски принцове по време на кръстоносните походи са присвоили емблемата от монетите и знамената на тюркмените, тогава господари на Мала Азия. Последните са го възприели като символ на всемогъщество, подобно може би на *хамка*, приказната птица в мюсюлманската традиция, която отнася бивола и слона, както хвърчило отнася мишка. “Така – отбелязва Перо – изглежда, че в нашата съвременна Европа е преселен символ, принадлежал първоначално, от най-дълбока древност, на азиатската вяра, и след един особен обрат на съдбата турците виждат в Белград и Лепанто, че техният напредък към Запада е препречен от същия орел, който ги е водил триумфално по бреговете на Ефрат и по бреговете на Босфора.”¹⁸

¹⁷ От тринадесети век *triscele* фигурира в герба на остров Ман. Според писмо от Джон Нютън, публикувано в *Атенеум* на 10 септември 1892 г., той е донесен там от Александър III Шотландски, когато принцът завзема остров Ман от норвежците през 1266 г., като самият той се е запознал с тази емблема в английския Двор по време на управлението на Хенри III. Този крал е бил назначен за суверен на Сицилия с благоволенieto на папа Инокентий IV, но връзката му с тази страна е била краткотрайна. *Триквартата* се среща също в гербовете на няколко благороднически семейства в Англия, Германия, Швейцария и Полша (Michel de Smigrodzki. *Geschichte der Swastika*, Braunschweig, 1890, pl. ii. Fig. 155).

¹⁸ Perrot and Chipiez. *L'Art dans l'antiquite*, vol. iv. p. 683.

Може би самите тюркмени са заимствали този символ от скулптурите, издълбани от мистериозните им предшественици на скалите на Еюк и на Ясили-Кая. Но също така е възможно да са го придобили чрез персийците. В колекцията на г-н Дьо Гобино намираме една гравировка, датираща според него от времето на аршакидите, на която е изобразен традиционният тип двуглав орел както в Еюк – със заек във всеки нокът.

Дьо Лонперие отбелязва, че ако стъблото от някои папрати (*Pteris aquilina*) е нарязано напречно, се получава сравнително точен образ на двуглавия орел. Сега тази папрат е кръстена на гръцки πτέρις или πτερία както провинцията, където са намерени барелефите на Еюк. Ученият археолог се чуди дали тази прилика не е причината двуглавият орел да бъде избран за символ на Птерия¹⁹, но сега знаем, че въпросните барелефи са от далеч по-ранен период от времето на появата на гърците в тази част на света, и освен това е вероятно гърците да са дали името на папратта, преди да са познавали Птерия. Най-много може да се признае, че приликата на хетейския символ с двуглавата фигура, получена от папрат, е накарала гърците да назоват страната на името на растението.

Фиг. 6. Гравировка на аршакидите

(Revue Archéologique, 1874 г., vol. xxvii., pl. v., No. 371)

Гърците, за които видяхме, че са приели като символ на победата фигурата на орел, държаш змия в ноктите си, понякога заменят змията със заек, съответстващ на хетейския модел. Единствено те отхвърлят всичко чудовищно, което последният може да предложи, и се задоволяват с вярно копиране на природата.²⁰ Индия, напротив, изглежда приема без колебание двуглавия тип, който вероятно ѝ е предаден от Персия. Намираме там двойния орел, изобразен на древните монети, където вместо заек държи слон не само във всеки нокът, но и във всеки клюн. Муър вижда в това изображение на Гаруда слънчевия орел, който Вишну е яздил. Във всеки случай тук се доближаваме изключително близо до хамка на турците и дори може да се окаже, че последните са извлекли легендата за приказната птица от някакво подобно представяне, в което ролята на заека е била иззета от слон или бивол.

¹⁹ *Revue archéologique*, 1845, vol. ii, c. 82.

²⁰ *The coins of Elis* (Barclay V. Head. Loo. cit.).

Фиг. 7. Древна индийска монета
(Moog. Hindoo Pantheo, pl. 103, Fig. 3)

Не може обаче да се каже, че Гърция няма нищо общо със създаването на тази емблема. Клермон-Гано доказва, че в популярната иконография сложните чудовища често са били създавани чрез неправилното тълкуване на групи, съставени от отделни елементи. Налице е например образ от финикийски произход, който ни показва Ортрос под формата на две кучета, изобразени отделно. “Гръцките създатели на образи, казва той, обединяват двете животни, докато легендата отива още по-далече и дава на въображаемото създание трета глава, която то не винаги притежава в древното изкуство.”²¹ Така също Химера произхожда от групата – широко разпространена в изкуството на Лиция – на лъва, който поглъща коза; при заимстването от гръците двете животни са били взети заедно. По същия начин тройният Герион, убит от Херакъл, дължи своето съществуване на погрешно тълкуване на сцената, взета първоначално от Египет, в която се вижда как един цар вдига жезъла си така, сякаш ще удари трима варвари, групирани по такъв начин, че създават илюзия за едно тяло с три глави, шест оръжия и шест крака.

Отдавна предполагам, че двойният орел има подобен произход, и прелиствайки отново страниците на “Микена” на Шлиман, открих решението на проблема в една златна *фибула*, изкопана от известния археолог сред гробниците на древните микенци (фигури 8 и 9). Там намираме два орела, както казва Шлиман, “облегнати един на друг с цяло тяло и дори с ноктите си, докато главите им са обърнати в противоположни посоки”.

В Еюк двата орела се сливат в един. В този случай не гръцката митология е тълкувала неправилно финикийския образ, а азиатският скулптор, който не е разбрал истинския смисъл на микенското изображение.

Следователно, когато двуглавият орел се е променил през тринадесети век по време на борбата, водила се повече от тридесет века между Европа и Азия, той не е направил нищо друго, освен да се върне след много скитания в първоначалния си дом.

²¹ Clermont-Ganneau. *L'imagerie phénicienne*. Paris, vol. i. p. 15-19.

Фиг. 8

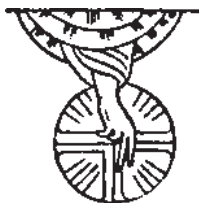

Фиг. 9

Бижута от Микена
(Schliemann. *Mykena*)

Ще цитирам още един символ, пристигнал отдалече, чийто семитски произход не може да бъде опроверган, дори и да не можем да определим всички етапи на маршрута му, преди да достигне до нас.

Християнската символика често представя Бог-Отец или Провидението, “Ръката на Бога” като ръка, излизаща от облак. В някои от тези фигури от върховете на пръстите излизат светлинни лъчи, “сякаш това е живо слънце”, отбелязва Дидрѐн в своята *История на Бога (Histoire de Dieu)*, а миниатюра от девети век в Парижката национална библиотека показва Божествената ръка в средата на един нимб, който обкръжава кръст.

Фиг. 10 Божията ръка
(Didron. *Histoirc de Dieu*, p. 32)

Гайдоз сравнява тази фигура с някои галски амулети, слънчеви колела, образувани от четири лъча, през които минава една ръка.²²

Дали не могат двата символа да имат свой прототип върху асирийски обелиск, където две ръце са показани да излизат от слънчев диск: дясната – отворена и показваща дланта, а лявата – затворена, държаша лък?

²² H. Gaidoz. *Le dieu gaulois du soleil et le symbolisme de la roue*. Paris, 1886, p. 64.

Фиг. 11. Асирийски символ
(G. Rawlinson. *The Five Great*, vol. ii. p. 233)

Представянето на отворената или повдигнатата ръка, предназначена да характеризира божествената мощ, е общо за всички клонове на семитската раса; то се появява сред халдейците, където цилиндър от вавилонски произход показва издигнатата ръка, която излиза от пирамидална основа сред хора в състояние на благоговение; точно от този вид е нашата „Ръка на справедливостта“.

Фиг. 12. Халдейски цилиндър
(Lajard. *Mithra*, pl. xxvii., fig. 5)

Според Франсоа Льонорман известната пирамида на Борсипа е наречена „храм на дясната ръка“, а едно от имената на Вавилон е „градът на Ръката на Ану“ или равносилното – „Небесната ръка“.²³ Ръката, издигната към небето, е често повтаряно изображение на *преклонение* в Картаген и дори в наши дни е изрисувана върху частните домове в Палестина и Мароко, за да отблъсква злите духове от живеещите там.²⁴ Този символ преминава в Индия, където украсява пиедестала на Свещеното дърво в барелеф в Бархут (вж. pl. iv., fig. h).

²³ *Gazette archéologique*, 1877, p. 31.

²⁴ Ph. Berger, *Gazette archéologique*, 1876, pp. 119-120. – Забележително е, че някои от аборигените в Австралия придават подобна власт на ръцете на своите вождове или предци. Те отделят ръцете от трупа и внимателно ги запазват в племето си. Английският пътешественик Хауит заявява, че при вида на южното сияние всички кумаи в лагера започнали да размахват тези изсушени ръце към знамението и да крещат: „Изгони го! Изгони го! Не го оставяй да ни изгори“ (*Jour. Anthropological Institute*. London, 1883-1884, p. 189).

При липса на адекватни доказателства, извлечени от особеностите на формата, идентичността на смисъла и употребата може да позволят силни презумпции по отношение на връзката между символите.

Няма да е изненада, че индусите и египтяните са приели независимо едни от други като символ на слънцето цветето *лотос*, което всяка сутрин се отваря под първите лъчи на това небесно тяло, за да се затвори отново вечер, и което изглежда сякаш изниква от само себе си на повърхността на спокойните води. Хипотезата за предаването на символа обаче става много правдоподобна, когато в иконографията на двата народа виждаме, че това цвете служи не само за подкрепа на слънчевите богове Хор и Вишну, а се озовава и в ръката на богините, свързани с тези богове, Хатор и Лакшми, Венерите на Египет и Индия. И накрая, тази възможност се превръща в някаква сигурност, когато и в двете страни откриваме лотоса, използван за тълкуване на един и същ нюанс на мисълта в някои косвени и фини приложения на слънчевия символизъм.

Трябва да се отбележи, че в двете страни цветът лотос символизира по-малко слънцето, отколкото слънчевата матрица – тайнственото светилище, в което слънцето се оттегля всяка вечер, за да придобие нов живот.

Това чудо, за което се е смятало, че се обновява всеки ден, било считано за първоначало на всичко съществуващо. Египтяните, които са вярвали, че светът е произлязъл от течния елемент, а слънцето е излязло от лотос, който един ден се е появил от първобитните води²⁵, са изобразили всичко това в своята иконография, представяйки Хор като появяващ се от лотосова чашка, държана от Хатор.²⁶ По същия начин индийските свещени книги постоянно говорят за богове, произлезли от лотоса – върху златен лотос се появява Брахма в началото на времето и от различните части на това растение той създава света.²⁷ Индийска легенда, свързана с отец Винченцо де Санта Катарина, разказва, че Брахма пази шест месеца от годината и спи другите шест в цвете на лотос с изключителни размери и красота.²⁸

Оттук следва ново разширение на преносното значение на лотоса. Символът на слънчевото възраждане се превръща при египтяните в символ на човешкото възраждане и като цяло на живота в неговата вечна и непрестанно обновена същност. На саркофага в Лувъра е изобразен *скарабей*, излизаш от *лотос* между Изиди и Нефтида в характерната им роля на пазителки и защитници на мъртвите.²⁹ По този начин са представени

²⁵ G. Maspero. *Revue de l'histoire des religions*, vol. xviii., 1889, p. 21.

²⁶ G. Lafaye. *Histoire des divinités d'Alexandrie hors de l'Égypte*. Paris, 1884, p. 247.

²⁷ James Darmesteter. *Essais orientaux*. Paris, 1883, p. 148.

²⁸ De Gubernatis. *Mythologie des plantes*, vol. i. p. 206.

²⁹ Това изображение е репродуцирано от Лъодран в *Gazette archeologique*, 1878, с. 192.

както слънцето, така и мъртвите, преминаващи през гробницата, за да подновят своето съществуване в огрените полета на космоса. Лотосът дори е бил възприет с това значение в погребалния символизъм на Европа. Среща се отново не само в гръцките традиции, отнасящи се до лотофагите, тези невероятни хора, които хапват от лотоса, за да забравят живота и проблемите си, но дори и в надписите върху надгробни паметници от Либия до Белгия³⁰, датиращи от последните векове на езичеството.

Възраждането привлича слабо брахманите, а още по-слабо будистите. Последните приемат древното цвете на живота, но за да символизира според различните им школи природата в общия сбор на нейните проявления: вечно активната материя, безбройните светове, които запълват космоса, Буда, който обитава всеки един от тях, и накрая – учението на Учителя, т.е. начина да се избяга от веригата от причини и следствия, които пораждат личното съществуване. Така те носят до границите на Азия *Лотоса на добрия закон* и дори и днес в Хималаите няма долина, толкова отдалечена, че пътникът да не чува навсякъде в своя поход като израз на освещаване и приветствие мистичната формула: *om mani padmi om*, “О! Бижута в Лотоса”.

Популярните традиции и гравирани паметници биха били достатъчни, за да ни напомнят за връзките, които обединяват лотоса на будизма с лотоса на Египет. Легендата разказва, че когато се появява Бодхисатва, чудотворен лотос израства от земята и той се настанява на него и обхваща световите с един поглед.³¹ Освен това Буда е представен навсякъде седящ на цветето лотос като Вишну и Хор. Вероятно не е невъзможно да се определят междинните етапи на тази символика. Лотосът минава от Египет към паметниците на Финикия и около осми век преди нашата ера – към тези на асирийците³², които на свой ред го предават на Персия.

По този начин в скулптурите на Финикия се намират богини, които държат в ръка цветето лотос, а в сасанските барелефи в Так-е Бостан (Tagh-i-Bostan) слънчевият бог Митрас стои върху цвят на лотос.³³ И накрая, сред месопотамците и персите не е необичайно да откриете, че цветът на Лотос разцъфва като храст, в който може да се разпознае Свещеното дърво на семитските религии или иранското дърво, което отделя Еликсира на безсмъртието.³⁴

³⁰ Вж. фиг. 16 и 17.

³¹ Senart. *La legende du Bouddha*, the Journal asiatique. Paris, 1874, 347.

³² Поне това е датата, определена от Леяр, който посочва епохата на сградата на Корсабад като време на първата поява на египетския лотос в Асирия като символ или предмет за украшение (*Nineveh and its Remains*, vol ii. p. 213.).

³³ Flandin and Coste. *Voyage en Perse*, vol. i., pl. iii. and xiv.

³⁴ Вж. по-нататък, глава iv.

Днес красивият лотос с розови цветове *Nympha Nelumbo*, наблюдаван върху паметниците на Египет, вече не се среща в тази страна в диво състояние, но по едно любопитно съвпадение той остава във флората, както и в символиката на Индия.

Фиг. 13. Пещерите на Канерки

(Fergusson and Burgess. *Temples of India*, pl. x., fig. 35)

Можем да добавим, че лотосът от Индия е внесен в Китай и Япония, така че той все още е една от основните символични фигури, чрез която днес разпознаваме свещените вази и други предмети, използвани в религиозните служби от будистите на тези страни.³⁵

³⁵ Michel Paleologue. *L'art chinois*. Paris, 1887, p. 45.